

Archeologické nálezy a zajištění zákonného záchraného archeologického výzkumu

1. Povinnosti stavebníka vyplývající ze stávajícího památkového zákona

Archeologické nálezy jsou nezpochybnitelnou součástí našeho společného kulturního dědictví a vypovídají o životě lidí na konkrétním území i o proměnách historické kulturní krajiny. Movité i nemovité archeologické nálezy jsou v poslední době likvidovány intenzivní stavební, zemědělskou, lesnickou i další činností (rabování archeologických lokalit detektory kovů). Z tohoto důvodu jsou chráněny zákonem o státní památkové péči (úplný text zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších změn obsažených v zákonech č. 242/1992 Sb., č. 361/1999 Sb. a č. 61/2001 Sb., č. 122/2000 Sb., č. 132/2000 Sb., č. 146/2001 Sb., č. 320/2002 Sb., č. 18/2004 Sb., č. 186/2004 Sb., č. 1/2005 Sb., č. 3/2005 Sb., nálezu Ústavního soudu ČR č. 240/2005 Sb., zákona č. 186/2006 Sb., zákona č. 203/2006 Sb., zákona č. 158/2007 Sb., zákona č. 124/2008 Sb. a zákona č. 189/2008 Sb., podle právního stavu s účinností ke dni 1. července 2008 a doplněný výběrem z judikatury; znění i s judikaturou na http://www.mkcr.cz/assets/kulturni-dedictvi/pamatky/10_pln_zn_n_s_judikaturou.A.doc. Ochrany kulturního a historického dědictví, včetně archeologického, se dotýká několik odstavců nedávno schváleného stavebního zákona č. 183/2006 (celý na: http://old.mmr.cz/upload/files/uzemni%20planovani%20a%20stav_rad/SZ_232.pdf; výběr týkající se archeologie na <http://www.arup.cas.cz/cz/pamatkovaochrana/archeologie-stavebni-zakon.html>). V neposlední řadě je nutno zmínit existenci tzv. Maltské konvence, nebo-li Úmluvy o ochraně archeologického dědictví Evropy. Tato úmluva z roku 1992 vstoupila v platnost na našem území dne 23. září 2000 a její hlavní prioritou je ochrana archeologického fondu v jeho přirozeném prostředí (důraz na prevenci a ochranu, nikoli asistovanou likvidaci – záchranu archeologickým výzkumem).

Na základě těchto platných zákonných norem je ničení archeologických nálezů (movitých i nemovitých) stíháno v rámci postihů zákona č. 20/1987Sb., v platném znění, ale také soudně dle trestního práva. Podle stávající legislativy je stavebník (podle § 22. odst. 2 zákona o státní památkové péči) povinen: „Má-li se provádět stavební činnost na území s archeologickými nálezy, jsou stavebníci již od doby přípravy stavby povinni tento záměr oznámit Archeologickému ústavu AV ČR a umožnit jemu nebo oprávněné organizaci provést na příslušném území záchraný archeologický výzkum“. Dále je povinen tento archeologický výzkum strpět a pokud je právnickou osobou, nebo osobou fyzickou, při jejíž činnosti vznikla nutnost záchraného archeologického výzkumu, uhradit náklady na tento výzkum a to v rozsahu stanoveném definicí záchraného archeologického výzkumu vydanou Archeologickým ústavem AV ČR (vnitřní směrnice na http://www.arup.cas.cz/cz/pamatkovaochrana/definice_archeologickeho_vyzkumu.html). Pokud je stavebník fyzickou osobou a stavba není podnikatelským záměrem (stavba rodinného domu apod.), finanční náklady nese organizace provádějící archeologický výzkum. Konkrétní rozsah, podoba, finanční náklady, termíny a harmonogram záchraného archeologického výzkumu by vždy měla obsahovat vzájemná dohoda (nebo smlouva o dílo) na záchraný archeologický výzkum mezi stavebníkem (investorem) a organizací oprávněnou provést na konkrétním místě záchraný archeologický výzkum.

2. Jak předejít komplikacím při realizaci záchraného archeologického výzkumu

2.1. Ojedinelý a náhodný archeologický nálezy

V případě, že kdokoli objeví náhodně při jakékoli činnosti (stavební činnost, výkopové práce, orba, těžba, hospodářská či lesní činnost, eroze, vývrát a mnoho dalších) movitý či nemovitý archeologický nálezy (archeologickým nálezem jsou i militária z období 2. světové války), je povinen učinit oznámení Archeologickému ústavu AV ČR nebo nejbližšímu muzeu či oprávněné organizaci (§ 23, odst. 2 a 3 zákona o státní památkové péči). Oznámení musí učinit osoba odpovědná za provádění prací, při nichž došlo k nález, nebo přímo nálezce (významnou pomoc představuje pořízení základní fotografické dokumentace). Zákon dále stanovuje povinnost ponechat místo nálezce beze změny až do prohlídky místa odborníkem – archeologem a to po dobu nejméně pěti pracovních dnů od doby oznámení. V případě, že nálezy oznámí náhodný nálezce, měl by informovat pracovníka odpovědného za provádění stavební či jiné činnosti o povinnosti zajistit regulérní záchraný archeologický výzkum. V případě hromadných nálezů mincí, bronzových či železných předmětů (tzv. pokladů) může být v případě oznámení a zachránění takového nálezce nálezci přiznána (podle § 23., odst. 4-5) krajským úřadem odměna.

2.2. Archeologické nálezy a plánovaná stavební aktivity

Ochrany archeologických nálezů zajišťují příslušné státní orgány, které ve své působnosti mají výkon státní památkové péče (krajské úřady, magistráty apod.). Tyto orgány občas ve svých stanoviscích přímo upozorňují stavebníka na nutnost zajištění záchraného archeologického výzkumu. V případě, že tak neučiní, nemůže stavebník obejít platné zákonné normy a každopádně musí splnit ohlašovací povinnost a strpět provedení záchraného archeologického výzkumu, pokud stavební záměr zasahuje pod úroveň stávajícího terénu

a je na území s archeologickými nálezy. Tímto územím je jednoznačně myšleno celé území naší republiky kromě míst vytěžených či jinak prokazatelně znehodnocených a stavebník se nemůže vymluvit na formulaci, že stavba se nenachází na území s archeologickými nálezy a tudíž nemusí zajistit záchranný archeologický výzkum

Záchranné archeologické výzkumy mohou provádět pouze odborné organizace vlastníci povolení k provádění výzkumů vydané Ministerstvem kultury ČR a dohodu s Akademií věd České republiky o konkrétním rozsahu tohoto provádění (dále jen oprávněné organizace dle znění § 21, odst. 2 zákona o státní památkové péči; konkrétně tedy archeologické ústavy, památkové ústavy, ústavy archeologické památkové péče, muzea a obecně prospěšné společnosti). Jednotlivé oprávněné organizace (jejich seznam a územní působnost lze nalézt na http://www.arup.cas.cz/cz/pamatkovaochrana/opravnene_organizace.html) vykonávají archeologickou památkovou péči a provádějí výzkumy na svěřených teritoriálně vymezených územích (celá republika, kraj, vybraná katastrální území).

Základní povinností stavebníka je oznámení stavebního záměru Archeologickému ústavu AV ČR (Praha: Letenská 4, 118 01, Praha 1; Brno: Královopolská 147 612 00 Brno) a umožnění provést jemu nebo jiné oprávněné organizaci na budoucím staveništi archeologický výzkum. V případě, že stavebník tak neučiní, vystavuje se těmto případným následkům:

- 1) zastavení stavby ze strany stavebního úřadu do doby ukončení archeologického průzkumu (výrazné zdržení stavby)
- 2) zahájení správního řízení a posouzení takového konání jako přestupku podle § 35 zákona o státní památkové péči č. 20/87 Sb., v platném znění, a udělení pokuty až do výše 500.000,- Kč (vlastní kulturní hodnota a nenahraditelná a nevratná škoda na kulturním dědictví ČR bývá výrazně vyšší než je výše této sankce)
- 3) podání trestního oznámení na podezření ze spáchání trestného činu podle § 257 poškozování cizí věci či majetku (archeologické nálezy jsou z hlediska platné legislativy dle okolností majetkem kraje, obce či státu) nebo krádeže podle § 247 dle trestního řádu ČR (oba paragrafy se sazbou odnětí svobody až na 8 let, nebo peněžitým trestem, či trestem propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty).

Těmto následkům je možno jednoduše předejít, pokud se stavebník (vlastník, správce či uživatel příslušné nemovitosti) v dostatečném předstihu (jakmile je jeho přesvědčení o realizaci stavebního záměru neměnné; konzultaci o nebezpečí výskytu archeologických nálezů je možno provést s archeologickým pracovištěm i před koupí konkrétního pozemku) spojí s Archeologickým ústavem, spádovým Národním památkovým ústavem či místně oprávněnou archeologickou organizací. Zde stavebník získá konkrétní informace o postupu zajištění záchranného archeologického výzkumu či odkaz na jiné oprávněné organizace, které mohou zajistit archeologický výzkum. Stavebník má v každém případě právo si zvolit územně příslušnou oprávněnou organizaci, která výzkum provede, avšak provádění archeologických výzkumů nepodléhá zákonu č. 40/2004 sb., o veřejných zakázkách, v platném znění. Následně je nutno se s příslušnou oprávněnou organizací spojit a uzavřít s ní dohodu (objednávku či smlouvu o dílo) o provedení tohoto výzkumu. V této dohodě budou stanoveny podmínky za jakých bude výzkum realizován, jeho rozsah, způsob provedení a finanční i časová náročnost. Na základě dosavadní legislativy i praxe není záchranný archeologický výzkum zhotovením věci na zakázku a vztah mezi oprávněnou organizací a stavebníkem se řídí Občanským zákoníkem č. 40/1964 a nikoli Obchodním zákoníkem. Pokud nedojde k dohodě mezi oprávněnou organizací a stavebníkem, rozhodne krajský úřad o jeho povinnostech strpět provedení záchranného archeologického výzkumu i o podmínkách, za nichž bude realizován. Včasné zajištění těchto kroků umožní provést archeologický výzkum ještě před vydáním stavebního povolení (po vydání územního rozhodnutí) a vyloučí případné zdržení vlastní stavební aktivity.

3. Příklady možných archeologických nálezů a situací na různých typech staveb

3.1. Zdroje archeologických nálezů a situací

Archeologické nálezy a situace (movité i nemovité archeologické památky) lze pochopitelně objevit systematickou vědeckou odbornou činností. Archeologie, jako multidisciplinární vědní obor, využívá široké spektrum společenských a přírodních věd. Nálezy lze učinit na základě nepřímé informace získané z osobního sdělení pamětníků nebo pouhým vizuálním průzkumem, kam patří ojedinělý povrchový nález (např. ve vývratu stromu) či nález v rámci povrchového sběru (sběr artefaktů na poli po orbě – rozoraná archeologická lokalita). Typickou metodou zaměřenou na identifikaci nových archeologických nálezů je komplexní geodeticko-topografický průzkum (identifikace zaniklých památek v krajině s využitím dostupných pramenů a pochozího průzkumu). Středověké nálezy lze indikovat na základě vyhodnocení historických mapových či ikonografických podkladů a množstvím nedestruktivních (bez kopnutí do země) metod. Mezi ně nepochybně náleží letecká prospekce (indikace archeologických lokalit na základě porostových příznaků ze vzduchu) a geofyzikální či geochemické měření (přístrojové měření za účelem identifikace pod zemí ukrytých stavebních konstrukcí a anomálií).

Druhou možností je nepochybně klasický archeologický výzkum systematický - plánovaný (odborný vědecký zájem) nebo záchranný na plochách ohrožených stavební či jinou aktivitou. Archeologické nálezy (movité) a situace (nemovité – mohyla, hrob, dům apod.) mohou být narušeny dlouhodobou či hlubokou orbou,

zemědělskou aktivitou nebo v rámci provádění lesních prací a úprav (pojezd těžkých mechanismů, těžba dřeva, výstavba nových cest, zakládání nových školek, kultivace a rekultivace apod.). Archeologické nálezy mohou být náhodně odkryty nepředvídaným přírodním procesem (např. erozí). Další charakteristickou činností, při níž může dojít k objevu archeologických památek, jsou výkopy či rekonstrukce inženýrských sítí (kanalizace, vodovod, plynovod, výkopy elektrických či optických kabelů, meliorace) v intravilánech (výrazně častěji), ale i extravilánech stávajících sídel. Také při exploatačních aktivitách často dochází k identifikaci archeologických nálezů. Sem patří například povrchová těžba uhlí, těžba cihlářské hlíny, písku (pískovny a říční pískovny), regulace říčního toku, odbahnění rybníků nebo činnost v lomech a dolech (zaniklé štoly a doklady historické těžby). V poslední době je intenzivním zdrojem nových poznatků výstavba infrastruktury (dopravní – stavby a opravy silnic a železnic; spojové, vodohospodářské a další). Zcela nejčastěji jsou však (v souvislosti se zvýšenou stavební aktivitou) nacházeny archeologické nálezy na stavbách rozsáhlých komplexů administrativních, kancelářských i obytných budov, satelitních městeček i drobných rodinných domů. Nálezy mohou být učiněny nejen na ploše novostaveb, ale často i v průběhu přestaveb, rozšíření stávajících objektů či jejich rekonstrukcí.

3.2. Charakteristika archeologických nálezů a situací

Nejběžnějším dokladem přítomnosti člověka v daném prostředí a na konkrétním místě jsou doklady sídlištních aktivit. Množství podob obývání konkrétního prostoru je téměř neomezené a bývá doloženo širokým spektrem areálů. V pravěku a protohistorii jde především o obytné areály (sídliště, sídliště rovinná, výšinná, strategická, sídliště rovinná opevněná, sídliště výšinná opevněná – hradiště, dvorce, sídliště strategická opevněná). Dále můžeme zachytit areály skladovací, provozně-hospodářské, výrobní či hygienicko-sanitární (studny, jímky, latriny). V mladším období středověku a novověku jsou sídelními areály především předlokační aglomerace (nakupení sídelních aktivit před faktickým vysazením města), města, vesnice, feudální sídla (hrady, tvrze, zámky), sakrální objekty (kostely, kaple, kláštery) a opevněné či hospodářské dvory. Vedle těchto nejběžnějších areálů souvisejících s přítomností člověka na daném místě mohou být učiněny archeologické nálezy na různých dalších místech, např. ve vodě (také např. změnou hydro režimu), v bažině, v jeskyni či pod převisem (pod abri).

Nerozlučnost života a smrti dokládají archeologické nálezy související s pohřební aktivitou. Jedná se o všechny doklady hrobů, rituálně uložených lidských ostatků či nálezů lidských ostatků v jakémkoli kontextu (pohřebiště kostrová, žárová, plochá, mohylová, lidské skelety v sídlištních objektech, masové hroby, pohřby v kultovních areálech).

Vedle těchto nejběžnějších aktivit mohou archeologické nálezy a situace dokládat specializované výrobní (výrobní objekty a zařízení, polotovary, výrobní odpad, hromadný výskyt surovin) či exploatační aktivity (doklady těžby surovin; lomy, doly, hliníky). Cesty, mosty, hatě a další terénní úpravy souvisejí s komunikačními aktivitami, nálezy jednotlivých zbraní či opevnění vojenského účelu bez obytné funkce svědčí pro vojenské aktivity či přímo bojové akce (doklady násilného střetu). Kultovní areály a předměty související s kultem a rituály jsou dokladem kultovních aktivit. Ojediněle jsou nacházeny záměrně uložené tzv. hromadné nálezy (poklady mincí, předmětů z drahých kovů, bronzu či železa) související nejčastěji s deponováním předmětu (odtud název depot) či obchodními aktivitami. Dokladem aktivit souvisejících s přítomností člověka na konkrétním místě jsou i nálezy ojedinělých předmětů, příměsí starších artefaktů v souborech mladšího stáří či transferované, přemístěné předměty v sekundárním uložení v důsledku eroze či při přemísťování zeminy. V neposlední řadě je nutno zmínit existenci volných (neosídlených a nevyužitých) ploch, jelikož i evidence „prázdného prostoru“ (plocha bez archeologických nálezů a situací) je pro rekonstrukci dávno minulých dějů velmi důležitá.

3.3. Podoba archeologických nálezů a situací

Konkrétním předmětem intenzivního zájmu archeologů jsou veškeré pozůstatky a stopy po jakékoli činnosti člověka, které jsou uchovány převážně pod povrchem země. Kromě ojedinělých předmětů jde především o tzv. archeologické objekty či situace a nebo archeologické vrstvy či stratigrafie. Nejběžnějším pravěkým archeologickým nálezem jsou především zahloubené objekty. Jedná se nejčastěji o jámy zahloubené do geologického podloží či povrchového půdního horizontu se zcela konkrétním úmyslem (zahloubený suterén domu, kúlové či sloupové jámy nesoucí vertikální dřevěné konstrukce domů, přístřešků, jámy, zásobnice – skladovací jámy a sklípky, hliníky – exploatační jámy na suroviny – především hlínu, hroby apod.). Tyto zahloubené objekty bývají nejčastěji překryty novověkými navážkami a především ornici. Výplň těchto objektů bývá většinou svým složením a především barvou (převážně tmavší výplň) odlišná od složení místního geologického podloží. Jejich výzkum probíhá formou skrývky povrchové ornice a následnou identifikací zahloubených objektů. Poté je přistoupeno k vlastnímu výzkumu, který nejčastěji probíhá postupnou ruční (na poloviny, čtvrtiny či ještě menší úseky) odbornou exploatací, průběžnou dokumentací a vyzvednutím veškerých hmotných neboli movitých archeologických nálezů (předměty, nejčastěji zlomky keramických nádob a zvířecích kostí) a různých vzorků (nejčastěji vzorky hlíny z výplní objektů určené k dalším speciálním analýzám). Vybráním výplní zahloubených objektů, dokumentací, celkovým geodetickým zaměřením a vyzvednutím

veškerých mobilních archeologických nálezů je ukončena terénní část výzkumu. Po ní může nastoupit vlastní stavební aktivita, přičemž probíhá zpracování archeologického výzkumu, tedy laboratorní ošetření movitých archeologických nálezů, revize a zpracování množství terénní dokumentace a celkové vyhodnocení archeologického výzkumu do podoby nálezové zprávy. Ta by měla být pramennou základnou maximálně nahrazující zanikající archeologické situace a měla by sloužit stavebníkovi jako potvrzení o provedení záchranného archeologického výzkumu ke kolaudačnímu řízení a pro potřeby stavebníkovi další dokumentace.

Poněkud složitější archeologickou situaci představují tzv. více vrstevnaté lokality, nebo-li archeologické situace tvořené navrstvením chronologicky odlišných horizontů v podobě jednotlivých stratigrafických jednotek, které se postupně ukládají na sebe a zároveň se vzájemně porušují. Podobně členité lokality nacházíme výjimečně v pravěké době, ale naprosto běžné jsou ve středověku a především ve městech. Mocnost takovýchto stratografií přesahuje často 1 m a v některých případech může dosahovat 5 i 10 m (stratigrafie v centru Prahy se od raného středověku zvýšila minimálně o jedno patro). Souvrství je tvořeno nejen jednotlivými na sebe nasedajícími vrstvami (mladší bývá nejčastěji uložena na starší), ale také zahloubenými objekty, výkopy a jámami, hroby či stavebními konstrukcemi (zdeňými i dřevěnými). Výzkum těchto složitých stratografií je výrazně komplikovanější a postup prací by měl v optimálním případě postupovat proti proudu času. Ruční rozebírání jednotlivých stratigrafických jednotek by mělo postupovat od nejmladších vrstev a objektů k těm nejstarším. Výzkum nejčastěji probíhá v jednotlivých sondách (pravidelně vyměřených pravoúhlých výkopech) či metodou šachovnice v síti čtverců, kdy nejdříve jsou zkoumány a dokumentovány liché čtverce a následně je přistoupeno k výzkumu sudých čtverců. Podobně jako v případě zahloubených objektů jsou jednotlivé stratigrafické jednotky od sebe odlišeny, identifikovány podle složení, konzistence či barvy a označeny jednoznačným nezaměnitelným alfanumerickým kódem. Kromě podrobné dokumentace a popisu jednotlivých stratigrafických jednotek z nich musí být separovány movité archeologické nálezy, které tyto jednotky časově zařadí (datují). Po odstranění všech dokladů antropogenních aktivit až na geologické podloží je ukončena terénní část výzkumu, stavba může být zahájena a následuje zpracování a vyhodnocení archeologického výzkumu, které často trvá výrazně déle než terénní část. V ojedinělých případech nálezů z nejstaršího období lidských dějin (starší doba kamenná – paleolit) se mohou vyskytnout vrstvy a stratigrafické jednotky také v rámci geologického podloží v archeologickém slova smyslu (např. v rámci spraší).

Na závěr ještě několik slov k hmotným (movitým) archeologickým nálezům. Nejběžnějším a chronologicky velmi citlivým archeologickým nálezem jsou zlomky keramických nádob nebo přímo celé keramické nádoby. Druhým nejpočetnějším nálezem jsou fragmenty zvířecích kostí (osteologický materiál) nebo kostí lidských (antropologický materiál). Často bývají nacházeny předměty k kamene (štípaná a broušená industrie), barevných kovů či železa (předměty, zbraně, ozdoby, mince) a předměty skleněné. Ojediněle jsou předměty z kovů drahých (šperky, ozdoby) a předměty z organických materiálů (dřevo, kůže, textil). V poslední době, s rozvojem přírodovědných disciplín, výrazně vzrůstá úloha tzv. environmentálních vzorků. Jedná se o široké spektrum analýz (archeobotanická, pylová, diatomární, xyatomární) aplikovaných na odebrané vzorky hlíny z archeologických objektů a situací. Jejich laboratorní vyhodnocení přispívá k zjištění produkce a konzumce dávných obyvatel sídlíš či k rekonstrukci původního životního prostředí nejbližšího okolí archeologických lokalit. Laboratorní ošetření, konzervace, zpracování a vyhodnocení movitých archeologických nálezů a vorků velmi často probíhá v delším časovém úseku po ukončení terénní části výzkumu na různých místech a u specializovaných odborníků.

4. Několik příkladů z praxe

4.1. Realizace archeologického výzkumu u liniové stavby v extravilánu (otevřené krajině)

1) Zajištění záchranného archeologického výzkumu u jakékoli stavby, během níž dochází k výkopovým pracím do stávajícího terénu (s výjimkou již vytěžených ploch), je zákonnou povinností a stavebník je povinen svůj stavební záměr ohlásit Archeologickému ústavu AV ČR. Čím dříve bude toto ohlášení učiněno, tím lépe pro obě strany. V případě liniové stavby probíhající extravilánem, tedy otevřenou krajinou (plynovod, teplovod apod.) je nesmírně důležité stanovení míry rizika možného výskytu archeologických lokalit v trase stavby.

2) Archeologický ústav AV ČR nebo územně příslušný památkový ústav doporučí (na základě oznámení) stavebníkovi oprávněnou organizaci, která bude výzkum fakticky zajišťovat. Stavebník by měl tuto organizaci co nejdříve kontaktovat.

3) Tato organizace by si měla u stavebníka vyžádat základní dokumentaci k předmětné stavbě a následně vydat vyjádření k předmětné akci. Na základě vyhodnocení předložené dokumentace (především rozsah a průběh plánovaných výkopů), znalostí archivních podkladů a dosavadní literatury by měla oprávněná organizace stanovit případné nebezpečí možného střetu trasy stavby s předpokládanými archeologickými lokalitami. Součástí tohoto vyjádření má být detailní postup, stanovení možného rizika výskytu archeologických nálezů a situací, časový harmonogram (bude nepochybně vycházet z postupu prací) a finanční náklady na provedení případného záchranného archeologického výzkumu.

4) Před zahájením zemních prací by měl stavebník s oprávněnou organizací uzavřít dohodu (smlouvu o dílo či vystavit objednávku), ve které budou specifikovány všechny podstatné informace (předmět díla, termín, cena, součinnost, způsob ukončení a předání).

5) Následuje vlastní faktické provedení terénní části záchranného archeologického výzkumu. Ta bude zřejmě probíhat formou odborného dohledu při vlastních výkopových pracích, kdy archeolog bude dohlížet na faktické provádění výkopů. V případě nálezů archeologických památek a situací mohou být práce v určitých úsecích pozastaveny a v technologické pauze stavby proběhne terénní část archeologického výzkumu. Jedná se především o dokumentaci a vzorkování vertikálních řezů terénem či zachycených půdorysů odkrytých archeologických objektů. Vzorkování je prováděno za účelem získání archeologického materiálu z odkrytých situací, který by přispěl k jejich dataci. Cena takového výzkumu se většinou počítá podle skutečně odpracovaných hodin konkrétních pracovníků archeologického výzkumu v terénu nebo na základě fixních cen např. za 1 délkový kilometr v případě negativního nálezů.

6) Po ukončení jednotlivých etap terénní části výzkumu (při dlouhém řezu krajinou mohou být jednotlivé úseky s pozitivním archeologickým zjištěním od sebe vzdáleny) následuje zpracování výzkumu do nálezové zprávy. Ta by měla stavebníkovi sloužit jako potvrzení o provedení záchranného archeologického výzkumu ke kolaudačnímu řízení.

V tomto případě (dlouhý liniový řez krajinou) je pro oprávněnou organizaci predikce případných archeologických nálezů a situací velmi obtížná a nelze vyloučit, že součástí dohody musí být klauzule o možnosti uzavření dodatku ke smlouvě, který bude řešit případný větší objem identifikovaných archeologických památek a situací, než byl původně předpokládán.

4.2. Realizace archeologického výzkumu u liniové stavby v intravilánu (vesnice, město, památkový objekt)

V tomto případě je postup téměř identický s předchozím případem. Situace však může být výrazně komplikovanější, jelikož v intravilánech vesnic či měst, nebo v areálu památkových objektů (kláštery, tvrze, hrady a zámky apod.) dojde s velkou pravděpodobností k nálezům archeologických památek a situací a nelze vyloučit jejich komplikovanou více vrstevnatou podobu, včetně zaniklých stavebních konstrukcí (zaniklá zástavba). Z tohoto důvodu je předstih, se kterým bude stavební záměr oznámen, nesmírně důležitý a přispěje k realizaci záchranného archeologického výzkumu tak, aby neohrozil termíny dokončení vlastní stavební aktivity.

1) Stavebník oznámí Archeologickému ústavu AV ČR, spádovému památkovému ústavu nebo jiné oprávněné organizaci svůj záměr a nechá si doporučit či si vybere oprávněnou organizaci, která bude pověřena provedením záchranného archeologického výzkumu na předmětné stavbě.

2) Stavebník této oprávněné organizaci poskytne vyžádanou dokumentaci k stavebnímu záměru. Dokumentace by se měla týkat zemních prací (jedná se především o situační plán, např. kopii snímku z katastrální mapy; projekt výkopových prací, půdorys a řezy, harmonogram prací, event. geologicko-inženýrský průzkum).

3) Na základě vyhodnocení míry rizika výskytu archeologických památek a situací i předložené stavební dokumentace vystaví oprávněná organizace stavebníkovi odborné vyjádření, které bude obsahovat návrh postupu, časový harmonogram a finanční náklady na provedení případného záchranného archeologického výzkumu.

4) Odsouhlasený postup, cena, termín a podstatné náležitosti součinnosti oprávněné organizace a stavebníka by měly být stvrzeny podpisem dohody (smlouvy o dílo) oběma stranami.

5) Následovat bude terénní část výzkumu. Charakter výzkumu může být v různých úsecích liniové stavby odlišný. Některé úseky mohou být prováděny (podobně jako v předchozím případě) pouze archeologickým výzkumem formou dohledu při vlastních zemních pracích stavby. V místech pozitivního nálezů potom dochází k dokumentaci odkrytých archeologických situací v technologické přestávce stavby. Výzkum však může v případě prokazatelného výskytu mimořádných archeologických nálezů a situací (např. na památkových objektech) probíhat formou předstihovou, tedy, že vlastní trasu inženýrských sítí prozkoumají ještě před zahájením stavebních prací archeologové. Teprve do předaných, prozkoumaných úseků může nastoupit stavební mechanizace. V těchto případech je dobré archeologický výzkum etapizovat a jednotlivé úseky postupně dle harmonogramu stavbě předávat, aby nedošlo ke zbytečným průtahům a zdržením. Cena takto prováděného archeologického výzkumu by měla být stanovena poměrně přesně a bude kombinací hodinové sazby jednotlivých kategorií pracovníků archeologického výzkumu (v případě dohledu) a ceny za 1 kubický metr prozkoumaných archeologických terénů předstihovým archeologickým výzkumem.

6) Následuje zpracování archeologického výzkumu do nálezové zprávy a vypracování potvrzení o provedení záchranného archeologického výzkumu.

Archeologický výzkum v trasách inženýrských sítí v žijícím městě či vesnici velmi často probíhá již v terénech, které byly předmětem starší terénní aktivity (starší výkopy inženýrských sítí). Tím pádem jsou archeologické objekty a situace již jednou poničeny. To však neznamená, že v úplnosti. Z tohoto důvodu je sledování těchto akcí nezbytně nutné. V případech významných lokalit (inženýrské sítě na památkových

objektech – hrady, zámky, kláštery; hradiště v žijících městech, pohřebiště) může archeologický výzkum probíhat předstihovou formou a tudíž trvat poměrně dlouho (měsíce) a stát značné finanční prostředky.

4.3. Archeologický výzkum na stavbě s drobnými terénními zásahy a nepředpokládanými archeologickými nálezy

Specifickým druhem stavební aktivity jsou často i rozsáhlé stavby z nevelkými zásahy pod úroveň stávajícího povrchu. Jedná se například o rozsáhlé skladové haly a objekty na základových pasech, patkách či rozsáhlé satelitní městečka s množstvím částečně nebo vůbec nepodsklepených soliterních objektů. Patří sem i drobné úpravy stávajících objektů, plošně omezené přístavby, výkopy pro statické zajištění či odvodnění podél zdí, bodové výkopy pro dojezd výtahů apod. V tomto případě je vždy nutno určit, jaká je pravděpodobnost objevu archeologických nálezů a situací a podle toho zvolit formu archeologického výzkumu (forma dohledu nebo předstihového výzkumu či vzájemné kombinace).

- 1) Stavebník podobně jako v předchozích případech oznámí svůj záměr.
- 2) Oprávněné organizace poskytne stavebník vyžádanou dokumentaci.
- 3) Oprávněná organizace vyhodnotí míru rizika a poskytne stavebníkovi vyjádření s návrhem dalšího postupu.
- 4) Domluvený postup by měl být stvrzen dohodou (smlouvou o dílo) nebo objednávkou, která specifikuje postup, termín a cenu archeologického výzkumu. Vzhledem k předpokládanému nevelkému rozsahu archeologického výzkumu většinou postačí oprávněné organizaci na tyto menší akce objednávka.
- 5) Následuje terénní část výzkumu. V případě drobných stavebních zásahů do terénu v místě s minimálním předpokladem výskytu archeologických památek a situací bude archeologický výzkum nepochybně probíhat formou dohledu při vlastních zemních pracích prováděných stavební firmou. V případě nepředpokládaného nálezu menšího rozsahu proběhne jeho záchrana v technologické pauze stavby. Stavební práce v tomto případě budou zastaveny v místě nálezu na dobu nezbytně nutnou k provedení základní dokumentace a průzkumu zachycené situace (většinou jde o jednotlivé dny). Po provedení dokumentace může stavba v daném místě pokračovat. Poněkud složitější situace může nastat v místě s vysokou pravděpodobností archeologického nálezu. Výstavba výtahu v centru historického města a v sousedství s historickým objektem bude nepochybně podmíněna provedením předstihového záchranného archeologického výzkumu. Archeologové tedy před zahájením stavební aktivity provedou výzkum v rozsahu předpokládané stavební jámy a teprve po ukončení terénní části výzkumu může nastoupit stavba. Cena takto provedených archeologických výzkumů by měla být v prvním případě (dohled a případný záchranný výzkum) stanovena minimálním a maximálním rozsahem (dohled bez nálezu a dohled s nálezem), přičemž fakturace by měla proběhnout podle skutečně provedených prací.
- 6) Následuje zpracování archeologického výzkumu do nálezové zprávy a vypracování potvrzení o provedení záchranného archeologického výzkumu.

Stanovení míry rizika archeologického nálezu je v tomto případě značně problematické. Procento pozitivních akcí, z počtu celkově provedených archeologických výzkumů prováděných formou dohledu nepřesahuje 5 %. V případě pozitivního archeologického nálezu však výrazně vzrůstají náklady na provedení záchranného archeologického výzkumu. Z tohoto důvodu je dobré, stanovit si před zahájením prací minimální a maximální možné náklady, aby v případě nálezu mohly práce kontinuálně probíhat a podstatné věci se nedomlouvaly až v okamžiku, kdy je stavba zastavena. V případě předstihového archeologického výzkumu (archeologové prozkoumají plochu před zahájením stavební aktivity) by měla být cena stanovena poměrně přesně.

4.4. Archeologický výzkum na stavbě s rozsáhlými terénními zásahy a předpokládanými archeologickými nálezy

V případě rozsáhlých staveb v místech s předpokládaným výskytem archeologických nálezů (výstavba rozsáhlých podzemních ploch či garáží v jádru historických měst; výstavba satelitních městeček či skladových hal v oblastech se starou sídelní tradicí apod.) je archeologický výzkum často nesmírně komplikovaný a časově i finančně náročný. O to závažnější je nutnost včasné přípravy projektu výzkumu a jeho realizace tak, aby neohrozila faktické zahájení stavební aktivity. Archeologický výzkum může být prováděn (a fakticky jeho terénní část dokončena) před vydáním stavebního povolení a tudíž případné zdržení stavební aktivity je výhradně výsledkem špatného inženýringu a nikoli svévolností oprávněných archeologických organizací.

- 1) V tomto případě je včasné oznámení stavebního záměru ještě důležitější, než v předchozích případech.
- 2) Vybrané či doporučené oprávněné organizaci poskytne stavebník podrobnou dokumentaci a vyžádá si vypracování vyjádření s návrhem řešení a postupu.
- 3) Oprávněná organizace vstoupí do konkrétního jednání se stavebníkem a s největší pravděpodobností bude součástí vyjádření návrh na provedení předstihového (před zahájením stavebních aktivit) záchranného archeologického výzkumu.
- 4) Málo kdy je možno stanovit termín, cenu a konkrétní postup tohoto výzkumu přímo od stolu na základě dosavadních zkušeností a znalostí. Muselo by se jednat o pokračování nějaké plochy v sousedství, o které máme

podrobné archeologické informace. Mnohem častěji bude stavebníkovi doporučeno provést tzv. zjišťovací archeologický výzkum, jehož cílem bude prokázat přítomnost a stupeň zachování archeologických památek či situací a následně stanovit způsob, kterým bude přistoupeno k jejich záchraně (projekt předstihového záchranného archeologického výzkumu) i finanční a časovou náročnost tohoto výzkumu. Zjišťovací archeologický výzkum většinou probíhá formou bodových sond či řezů v místech předpokládaných stavebních zásahů a jeho součástí by vždy měla být archivní rešerše (dosavadní archeologické poznání nejbližšího okolí). Terénní část zjišťovacího výzkumu trvá většinou týden až měsíc (podle rozsahu plochy a předpokládané mocnosti historického nadloží) a předběžnou zprávu je možno stavebníkovi poskytnout vlastně ihned po ukončení této etapy výzkumu. Zpráva ze zjišťovacího archeologického výzkumu musí obsahovat odborné vyhodnocení výzkumem zachycené situace a stanovení závazného postupu při realizaci následného předstihového záchranného archeologického výzkumu (tedy návrh postupu, termín, cenu a nezbytnou součinnost – řešení faktického provádění, skrývka novověkých a recentních vrstev, statika okolních objektů, zázemí výzkumu apod.). Součástí zprávy by měl být i návrh smlouvy na provedení předstihového záchranného archeologického výzkumu, který bude reflektovat zjištěnou situaci.

5) Stavebník uzavře s oprávněnou organizací dohodu či smlouvu o dílo na provedení předstihového záchranného archeologického výzkumu.

6) Proběhne terénní část předstihového záchranného archeologického výzkumu. Jedná se o kompletní průzkum stavební aktivitou ohrožené plochy, kdy archeologové ručně prozkoumají všechny historické terény související s lidskou aktivitou až na úroveň geologického podloží. Výzkum dle rozsahu může trvat i několik měsíců (v extrémních případech i několik let) a jeho finanční náklady mohou řádově dosáhnout i desítek milionů korun. Takto rozsáhlých archeologických výzkumů se mohou účastnit až desítky či stovky terénních pracovníků vedených cca desetičlenným realizačním týmem archeologů, dokumentátorů, geodetů a dalších specializovaných pracovníků. Termíny může ohrozit především špatná součinnost s prováděcí stavební firmou, nepřízeň počasí a především mráz. Teprve po ukončení terénní části výzkumu může následovat vlastní stavební činnost. V mnoha případech je záhodno (v některých případech i nutno – např. potřeba statického zajištění před zahájením archeologického výzkumu) archeologický výzkum etapizovat a prozkoumané plochy postupně předávat prováděcím firmám, aby mohla stavební aktivita postupně a kontinuálně probíhat.

7) Po ukončení terénní části výzkumu následuje zpracování do náleзовé zprávy, které pravidelně trvá výrazně déle, než vlastní terénní část (často i několik let). Součástí zprávy musí být potvrzení o provedení záchranného archeologického výzkumu ke kolaudačnímu řízení.

Cena předstihového archeologického výzkumu by měla být vždy (především na základě výsledků předběžného zjišťovacího archeologického výzkumu) stanovena poměrně přesně a k jejímu výpočtu je možno použít dva postupy. Běžná je kalkulace celkové ceny podle ceny za provedení archeologického průzkumu (terénní část i zpracování včetně laboratorního ošetření nálezů) jednoho metru kubického archeologického terénu (cena se pohybuje podle složitosti konkrétní situace v roce 2009 mezi 5.000,- až 15.000,- Kč za 1 m³ terénu). Vedle této kalkulace se pochopitelně přistupuje k výpočtu ceny výzkumu v položkách člověkodní, tedy v jakém složení kategorií pracovníků a v jakém počtu je možno prozkoumat danou plochu. V případě rozsáhlých výzkumů je fakturace prováděna průběžně (například měsíčně) a to podle skutečně odpracovaných hodin. Rozsáhlé předstihové archeologické výzkumy jsou komplikovanou součástí projektovaného stavebního záměru a z tohoto důvodu je jim potřeba věnovat v přípravě projektu velkou pozornost. Včasná příprava a realizace nejen nezbrzdí stavební aktivitu, ale v mnoha případech může přispět k urychlení celého procesu zahájení stavby (k realizaci výzkumu není zapotřebí stavebního povolení).

4.5. Predikce a ochrana

Jedním z nejsložitějších úkonů jednotlivých archeologických oprávněných organizací je nepochybně stanovení míry rizika nálezů archeologických památek na konkrétní stavbě. Zde je nutno vycházet z vlastních zkušeností, podrobné znalosti konkrétního teritoria a především z archivních a písemných pramenů. Přes množství indicií, které ke své práci archeologové v současné době mají, není možno v mnoha případech spolehlivě stanovit nebezpečí archeologického nálezů (pod zem není vidět). Z tohoto důvodu převážná většina archeologických oprávněných organizací pracuje pomyslně s nejnižší možnou mírou rizika. Předpoklad nálezů je tedy spíše vyšší než nižší a náklady na výzkum i termín je koncipován jako maximální a nepřekročitelný (počítá s nejhorsí variantou). Faktické náklady na provedení výzkumu jsou potom nižší a to v mnoha případech i řádově. Je to přístup poněkud odlišný od systému víceprací ve stavebnictví, kdy cena a termíny většinou narůstají oproti předpokladům v průběhu akce. Podobně jako ve všech odvětvích lidského konání se může i archeolog zmýlit a stanovit nevhodný postup či nereálnou kalkulaci (ať již podhodnocenou nebo výrazně nadhodnocenou). V takovém případě je potřeba dojít ke vzájemné rozumné dohodě, aby nebyla ohrožena vlastní stavba či zničena archeologická lokalita. Pokud přes snahu obou partnerů nedejde k dohodě, je možno požádat o provedení zákonného archeologického výzkumu jinou oprávněnou organizací nebo oslovit Archeologický ústav AV ČR, aby výzkum oponoval či sám zajistil. Poslední odvolací instancí je potom krajský úřad, který by měl stanovit nutný rozsah a dobu záchranného archeologického výzkumu.

Zcela na závěr je nutno zmínit, že základním posláním dnešních archeologů by měla být, na základě tzv. Maltské konvence (Úmluvy o ochraně archeologického dědictví Evropy přijaté v ČR v roce 2000), prevence a ochrana archeologických památek jako součásti našeho národního kulturního dědictví. Jakýkoli, sebelépe realizovaný archeologický výzkum je destruktivní a vede k zániku archeologické situace jako primárního pramene. Z tohoto důvodu je kladen důraz na potřebu ochrany a konzervace maximálního počtu archeologických památek a situací v jejich přirozeném prostředí (tedy v zemi). Jednoznačnou prioritou archeologů je tedy ochrana archeologických památek v zemi a nikoli snaha o jejich rozkopávání a nalézání stále nových a nových objevů. Jejich odkaz v neporušené podobě budoucím generacím, kteří s nimi budou nakládat snad hospodárněji než my v dnešní době enormního stavebního rozvoje, ale také vědečtěji (rozvoj archeologické vědy jde kupředu mílovými kroky), je základním úkolem a posláním dnešní doby. Úkolem archeologů i orgánů památkové péče, který jde zcela proti záměru investorů a stavebníků. Naléztí v tomto rozporu rozumný kompromis je závažným úkolem následující doby.